

SÖNMEZ, F. (2023). Şeyhülislâm Ebû Said-Zâde Feyzullah Efendi'nin Temmûziyye Kasidesi. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*. 8 (2), 118-133.
DOI: 10.30568/tullis.1323619

ŞEYHÜLİSLÂM EBÛ SAİD-ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ'NİN TEMMÛZİYYE KASİDESİ

Faruk SÖNMEZ*

Özet

Yüzerce yıllık kültür, bilgi, estetik ve felsefi birikimin yansıması olan Divan şiiri, esinlenmiş olduğu kaynaklar itibarıyla son derece zengindir. Şairlerin geniş hayal dünyasının zengin kaynak birikimleriyle bir araya gelmesiyle, şiirde çeşitli türler ortaya çıkmıştır. Divan şiirinde yaz mevsimini ve sıcaklığını konu edinen türlere Temmûziyye denir. Bu şiirlerde temmuz ayının sıcaklığı pek çok farklı özelliği ile birlikte ele alınır. Sıcaklığın insan ve tabiattaki diğer canlılara verdiği tahribat üzerinde durulur. İnsanı bezdiren kavurucu sıcaklık çoğu zaman cehenneme benzetilir. Güneş, bu türdeki şiirlerde en çok kullanılan benzetme unsurudur. Bu çalışmada 17. yüzyılda yaşamış "Feyzi" mahlasıyla şiirler yazan Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin *Kaside-i Temmûziyye* şiiri üzerinde durulmuştur. Divan şiirinde üzerinde çok durulmamış olan bu türün en uzun örneklerinden biri olan bu kaside, çeşitli hususiyetler bakımından incelenmiştir. Makalede önce müellifin hayatı ve şairliği hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiş, ardından eserin tanıtımı, şekil ve dil özellikleri, muhtevası üzerinde durulmuştur. Son olarak kaside metni transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi, Temmûziyye, Kaside, Sıcaklık.

TAMMÛZİYYA QASİDA OF SHAİKH AL-ISLAM ABU SAİD-ZÂDE FEYZULLAH EFFENDİ

Abstract

Divan Poetry, which is a reflection of cultural, informational, aesthetical and philosophical accumulation that is hundreds of years old, is extremely rich in terms of inspired resources. Various genres have emerged in poetry, with the wide imagination of the poets and their rich resource accumulation. The genres dealing with the summer season and its heat in Divan poetry are defined as Tammuziya. In these poems, the temperature of the room in July is handled together with many different features. The damage that the heat has on people and the other living things in nature is focused on. The scorching heat that harasses people is mostly likened to hell. The sun is generally the simile element used in this genre. In this study, the poem, *Qasid-i Tammuziya*, by Shaikh al-Islam Abu Said-zâde Feyzullah Effendi, who wrote poems with the pseudonym, "Fevzi", and who lived in the XVII century, was studied. This qasida, which is one of the longest of its genre and has been greatly focused on in Divan poetry, was investigated in terms of several properties. In the article, firstly, the information about the author's life and poetry was outlined, then the introduction of his work, its shape and language features, and its content were emphasized. Finally, the text of the qasida is given with transcription.

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
e-posta: faruksonmez123@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5336-5300

Gönderilme Tarihi: 6 Temmuz 2023
Kabul Tarihi: 29 Ağustos 2023
Yayımlanma Tarihi: 31 Ağustos 2023

Keywords: Literature, Shaikh al-Islam Abu Said-zâde Feyzullah Effendi, Tammuziyya, Qasida, Heat.

Giriş

Divan edebiyatında yaz mevsimi ve sıcaklığından bahseden şiirlere Temmûziyye denir. Temmûziyye, şairlerin kasidelerin teşbib bölümünde sıcaklıktan bahsederek hünerlerini gösterip büyüklerin övgüsüne mazhar olmak için yazdıkları şiirlerdir (Pakalın, 1972: 455). Divan şiirinin en mühim nazım şekillerinden biri olan kasidenin “teşbib” bölümünde işlenen konulardan biri de tabiat-zaman ilişkisidir. Bu manzumeler zamana dönük türlerin belirlenmesinde önemli rol almışlardır. Bu türlerden olan Bahariyye, Şitaiyye, Nevrûziyye, Hazaniyye ve Temmûziyye gibi türlerde; mevsimlerin özelliklerini insan ile tabiat varlıkları üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Divan şairleri de çevresinde gördükleri unsurları şiirlerine yansıtmaktan geri kalmamışlardır (Erkal, 2001: 107). Temmûziyye türü daha çok kasidelerin nesib bölümünde işlenir. Yaz mevsimindeki eğlenceleri ihtiva eden kasidelere “sayfiyye” denilmesine rağmen yaz sıcağı ve yaz mevsiminin özellikleri yoğun olarak temmuz ayı içerisinde cereyan ettiği için bu ayın ismi türün yaygın olarak kullanılan ismi olmuştur (Akkuş, 2006: 255). Temmûziyye türü, bu zaman diliminin insan, hayvan ve tabiattaki canlı cansız varlıklar üzerindeki tesirini ortaya koyar (İspir, 2009: 340). Temmûziyye türü şiirlerde şairlerin tasvir ettiği genel manzara şöyle özetlenebilir: hava oldukça sıcaktır, güneşin tüm sıcaklığı dünyanın üzerindedir, tabiattaki canlılar sıcaktan yanıp kavrulmaktadır. İnsanlar da bu sıcaktan kurtulmanın yollarını aramaktadırlar (Erkal, 2001: 108). Mevsimlerle ilgili diğer türlere nazaran daha az işlenen temmûziyye, bu manada şairlerin pek rağbet göstermediği bir tür olarak görülmektedir. Bu duruma sebep olarak ise yaz mevsimiyle alakalı mazmunların azlığı gösterilebilir. Temmuz ayına has sıcaklık ve kuraklıkla ilgili benzetme unsurlarını ortaya koyma güçlüğü, bu konunun sıkça işlenmemesine yol açmıştır (Erkal, 2004: 44). Divan şiirinde en meşhur Temmûziyye, Nefi'nin Nasuh Paşa'nın medhinde yazdığı kasidedir. Bu tür ile ilgili en kapsamlı çalışmayı yapan Abdulkadir Erkal bu konuda kaside nazım şekliyle yazılmış altı tane temmûziyyeyi beraber yayımlamıştır (Erkal, 2004: 57-65).

Bizim bu makalemizde ise 17. yüzyılda yaşamış “Feyzî” mahlasıyla şiirler yazan Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin *Kaside-i Temmûziyye* şiiri üzerinde durulacaktır. Yeni bir temmûziyye örneği olarak daha evvel neşredilmemiş, tanıtılmamış ve transkripsiyonu yapılmamış bu manzumenin çeşitli özellikleri ele alınacak ve incelenecektir.

1. Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi

1.1. Hayatı

Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi 1040/1631 tarihinde İstanbul'da doğdu. Meşihat vazifeleri ile bilinen Hocasâdeler ailesine mensuptur. Babası Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Mehmed Efendi (ö. 1072/1662)'dir. Şeyhülislâm Sâdeddin Efendi (ö.1008/1599) babasının dedesidir. Feyzullah Efendi ilk eğitimini babası ve diğer aile büyüklerinden aldı. 1055/1645 tarihinde daha on beş yaşındayken Üsküdar'daki Mihrûmah Medresesi'ne atandı. Sırasıyla 1057/1647'de Sahn Medresesi'nde, aynı yıl içinde Eyüp Medresesi'nde, 1059/1649'da Süleymaniye Medresesi'nde ve 1060/1650 yılında Süleymaniye Darülhadisi'nde müderris olarak görev yaptı (Salim Efendi, 2018: 368).

Feyzullah Efendi, 1061/1651 tarihinde Galata kadılığına getirilmiş; lakin 1062/1652 tarihinde bu görevinden azledilmiştir. Kısa bir süre sonra görevine tekrar gelse de bu sefer de vazifesi kısa sürmüş, 1065/1655 tarihinde henüz yirmi beş yaşındayken İstanbul kadısı olmuştur. Aynı sene içerisinde İpşir Mustafa Paşa'nın hadisesi üzerine, asiler tarafından Ebû Said-zâde Mehmed Efendi'nin evi yağmalandı. Bu olay üzerine Feyzullah Efendi ve babası azledilerek Gelibolu'ya sürgün edildiler. Bir ay sonra İstanbul'a gelmelerine icazet verilmişse de buradaki kargaşa sebebiyle Tekirdağ'ın Rodoscuk kasabasına gittiler (Salim Efendi, 2018: 369). Feyzullah Efendi 1067/1657 tarihinde babasıyla beraber affedildi ve İstanbul'a gelmelerine izin verildi. Aynı yıl kendisine Tokat arpalığı verildi. Yedi ay sonra Tatarbazarcığı kazasına tayin edildi. 1077/1666'da Anadolu kazaskerliğine getirildi. Daha sonra sırasıyla; 1079/1668'de Rumeli kazaskerliği, 1083/1672'de mevleviyetle İzmir kadılığı, 1087/1676'da Selanik kadılığı, 1095/1684'te ikinci defa Anadolu kazaskerliği, 1097/1686 ikinci defa Rumeli kazaskerliği vazifelerinde bulundu (Salim Efendi, 2018: 369).

Feyzullah Efendi, 1101/1690 tarihinde Şeyhülislamlığa getirildi. II. Ahmed'in sadrazamlarından, Arabacı Ali Paşa ile yaşadığı sorunlar nedeniyle yaklaşık 18 aylık meşihatinden sonra görevinden azledildi. Yerine Şeyhülislamlığa getirilen Çatalcalı Ali Efendi'nin kırk gün içinde vefat etmesi üzerine Sultan II. Ahmed tarafından tekrar Şeyhülislamlık makamına getirildi. Dönemin sadrazamlarından Sürmeli Ali Paşa Feyzullah Efendi'nin fetva işlerini ihmal ettiğini, tütün ve afyon kullandığını ileri sürerek azlini istedi. Bu ithamlar neticesinde 1105/1694'te Feyzullah Efendi'nin iki yıldan fazla süren ikinci Şeyhülislamlık vazifesine son verilmiş ve Sakız adasına sürgün edilmiştir (İpşirli, 1995: 526). Sakız adasının istilası üzerine önce Edirne'ye çağırıldı; daha sonra yoldan çevrilerek Manisa'ya sürgün edildi. Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin yardımcılarıyla 1107/1695'te İstanbul Fındıklı'daki evine dönmesine izin verilmiştir. Ayrıca kendisine Eyüp kazası, Tire, Mudurnu ve Bursa Yenişehir arpalık olarak tahsis edilmiştir (Salim Efendi, 2018: 370). Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi 1110/1698 tarihinde ebediyete irtihal etmiştir. Mezarı büyük dedesi olan Hoca Sâdeddin Efendi'nin Eyüp civarında yaptırdığı zaviyenin haziresindedir. (Çapan, 2005: 640).

1.2. Şahsiyeti

Feyzullah Efendi, Hocasâdeler ailesine mensup bir şahsiyettir. İlk tahsilini başta dedesi Esad Efendi ve babası Ebû Said-zâde Mehmed Efendi olmak üzere diğer aile efratlarından almıştır. İstanbul’da olması, iyi hocalardan ders alması ve münevver bir aileden gelmesi onun iyi bir eğitim almasına vesile olmuştur. Genç yaşta önce müderrislik ardından kadılık, kazaskerlik ve nihayetinde iki kez Şeyhülislamlık vazifelerini ifa etmiştir. Vazife ve sürgünleri münasebetiyle pek çok yerde bulunma imkânı bulmuştur. Feyzullah Efendi’nin hayatı adeta atama ve aziller içinde geçmiştir. Babası sayesinde genç yaşta yüksek rütbelere getirildiği söylenmişse de bu onun çalışkanlığı ve kabiliyeti sayesinde olmuştur (Çapan, 2005: 638). Salim, tezkiresinde Feyzullah Efendi’nin birçok eserinin olduğunu söylemiştir. Yine *Fetâvâ-yı Kâidiyye* adlı eseri Farsça bilmeyen Anadolu uleması için Arapçaya tercüme ettiğini lakin tamamını tercümenin kendisine müyesser olmadığını belirtir (Salim Efendi, 2018: 370). Birçok ilimle uğraştığı bilinen Feyzullah Efendi’nin herhangi bir eseri tespit edilememiştir. Şiirle uğraştığı bilinen Feyzullah Efendi’nin “Feyzî” mahlasıyla yazdığı şiirleri mevcuttur. Dönemindeki tezkirecilerin de bahsettiği ve şiirlerinden numuneler sunduğu Feyzullah Efendi’nin mürettep bir divan veya divançesi bulunmamaktadır.

1.3. Şairliği

Hocasâdeler sülalesinden gelen Feyzullah Efendi de diğer pek çok aile efradı gibi şiirle ilgilenmiştir. Büyük dedesi Sadeddin Efendi’nin manzum fetvaları mevcuttur. Yine dedesi Mehmed Esad Efendi “Esad”, babası Ebû Said-zâde Mehmed Efendi de “Saîd” mahlaslarıyla şiirler kaleme almıştır. Babasının amcaoğlu Şeyhülislam Bahâyî de divan sahibi bir şairdir (Eliaçık, 2003: 287).

Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi’nin şiirlerinin yekûnunu veren bir eser bulunmamaktadır. Dönemindeki tezkireler başta olmak üzere ondan bahseden kaynakların tamamında Feyzullah Efendi’nin şair olduğu ve “Feyzî” mahlasıyla yazdığı şiirler kaleme aldığı belirtilmiştir. Feyzullah Efendi’nin şiirlerinin bir kısmı Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye bölümü 4959 numarada kayıtlı mecmuanın 330b-342b varakları arasında bulunmaktadır. Bu mecmuada şairin 1 mesnevi, 5 kaside, 22 gazel, 12 rubai ve 1 kıtası mevcuttur. Feyzullah Efendi’nin diğer kaynaklarda geçen ve incelediğimiz mecmua içerisinde yer alan bazı şiirleri Muhittin Eliaçık tarafından daha önce yayımlanmıştır (Eliaçık, 2003: 287).

Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi, şeyhülislâmlar çıkarmış ulema bir aileden gelmektedir. Kendisi de iki defa maşahat makamında bulunmuş biridir. Buna rağmen o da diğer aile büyükleri gibi şiirlerinde Divan edebiyatının temel çizgileri içerisinde kalmayı tercih etmiş şairlerdendir. Feyzullah Efendi, şiirlerini rindane/âşıkane bir üslupla yazmıştır. Divan edebiyatına has mazmunları kullanmış; aşk, keder, acı, ayrılık, cevir, cefa, hasret gibi konuları işlenmiştir.

Divan edebiyatında sevgili acımasızdır, maşukuna acı ve ıstırap verir. Kimse sevgiliye hesap soramaz, yaptıklarını kimse yadırgamaz. Feyzî'nin gazellerinde de sevgili cevri ü cefa sahibi, umursamazdır. Maşuk ise bu vaziyetten razıdır:

“Tek rakîbile hemân itmesün ülfet Feyzî
Râziyuz her ne kadar eylese dil-dâr cefâ” (Eliaçık, 2003: 289).

Vuslat Divan şiirinde işlenen başlıca konulardan biridir. Maşukun en büyük gayesi sevgiliye kavuşacağı andır. Bu ayrılık ve hasret o kadar kutsaldır ki bazen sevgilinin gelişinden bile daha fazla haz vermektedir. Feyzî de aşağıdaki beyitte sevgiliye kavuşmak için başkalarıyla dost olamayacağını, yeter ki sevgili başkasıyla olmasın her perişanlığa razı olduğunu belirtir:

“Vuslat-ı dil-dâr için agyâr ile yâr olmazuz
Bülbül-i şûrîde-veş hem-sohbet-i hâr olmazuz” (Eliaçık, 2003: 301).

Feyzî'nin şiirlerinde tabiat da mühim bir yer tutar. Kışın bitişi doğanın kendini yenilemesi, şaire ilham kaynağı olmuştur. Aşağıdaki beyitte baharın simgesi nevrüzün gelişi, menekşe bahçelerinin süslenmesi, nergis ve sümbüllerin açılması bir bahâriyye tasviridir.

“Nevrüz irişdi oldı müzeyyen benefşe-zâr
Yer yer açıldı sünbül ü nergis gelüp bahâr” (Eliaçık, 2003: 300).

XVII. yüzyıl şairlerinde sıkça görülen Hind uslûbunun tesirleri Feyzî'nin şiirlerinde de görülmektedir. Bu üslûba has özelliklerden olan, mübalağa, garip benzetmeler, girift hayaller, ince istiareler, uzun tamlamalar, telmihler, soyut-somut kavramlar Feyzî'nin şiirlerinde sıkça görülür (Eliaçık, 2003: 293).

“Her dem hayâl-i gamzesi geldükde hâtıra
Âhû-yı deşt-i fitne bana reh-nümûn olur

Âşüfte-ser hevâ-yı siyeh-tâb-ı zülfile
Bir bâgdur ki gülleri dâg-ı cünûn olur” (Eliaçık, 2003: 293).

Feyzî, şiirlerinde sadece dünyevi konulara değil dinî-tasavvufî unsurlara da yer vermiş bir şairdir.

“Gönül kalmaz bu zulmet-gâh-ı gamda
Olur bir Hızr-ı tevfiğe mülâkî

Gubâr-ı gamla pürdür hâne-i dil
Nisâr it cür'a-i ihsânı sâkî” (Eliaçık, 2003: 307).

2. Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin *Temmuziyye Kasidesi*'nin Tanıtımı

Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'ye ait *Temmuziyye Kasidesi*'nin tespit edebildiğimiz yegâne yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye bölümü 4959 numarada kayıtlı mecmuanın 337a-338a sayfaları arasında yer almaktadır. Mecmuada birçok farklı şairin şiirlerine yer verilmiştir. Bölümlerin başında ya da sonunda herhangi bir istinsah tarihi olmamakla beraber şairlerin ve manzumelerin adları bulunmaktadır. Mecmuadaki şiirler sülüs hatla yazılıp sayfadaki her bir beyit kırmızı renkli cetvelle ayrılmıştır. İncelediğimiz şiir, mecmuadaki “Divan-ı Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi” bölümü altında “*Kaşîde-i Temmuziyye*” başlığını taşımaktadır. Kaside toplam 40 beyitten oluşmaktadır.

3. Şekil ve Dil Hususiyetleri

Kaşîde-i Temmuziyye, manzumenin isminden de anlaşılacağı üzere kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Klasik Türk şiirinde en çok tercih edilen kalıplarından biri olan *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Şairin vezni çok başarılı kullandığı söylenemez. Şiirde kafiyeye “-üz” sesiyle sağlanmıştır. Bir beyit dışında kafiyelerde bir bütünlük vardır.

Şiirde genel olarak 17. yüzyıla ait dil özellikleri görülmektedir. Şair, temmuz sıcaklığını etkili bir biçimde sunmak için, metni sıcaklığı ifade eden kelimelerle örmüştür. Nispeten süslü denilebilecek bu şiirde Arapça ve Farsça kelimeler yoğun olarak kullanılmıştır.

Bunun yanında dönemin Türkçesine ait bazı özellikleri de görmek mümkündür:

1. İyelik eklerinin tekil ve çoğul üçüncü şahıs çekimlerinde düz-dar ünlü ile olan şekillerin kullanıldığı görülür: kanı, oldu, olurdu.
2. Bazı Türkçe kelimelerde kapalı “e” ünlüsü “i” ünlüsünü gösterecek şekilde kullanılmıştır: virdi, yirden, ider.
3. Kalın seslerle başlayan bazı kelimelerde “t-d” değişimi olmuştur: Tayanmadan.
4. Kasidede Türkçe anlam zenginliğini gösteren unsurlardan biri olan deyimlere de yer verilmiştir: ayak basmaga, gönlünü virdi, gözi açıldı, gam suyu.

4. Muhtevası

4.1. Yaz Mevsimi ile İlgili Unsurlar

4.1.1. Güneş (Hûrşîd, Âfitâb)

Divan şiirinde üzerinde en çok durulan unsurlardan biri olan güneş; dördüncü felekte yer alan “sultan” olarak vasıflandırılmıştır. Isı ve ışık kaynağı oluşu, şekli, hareket etmesi, belli bir zaman aralığında görünüp kaybolması, zerre, ay ve gölge ile olan yakın münasebeti, insanlar ve nebatat için taşıdığı hayati ehemmiyet onu

şiiirde vazgeçilmez mazmunlardan biri yapmıştır. Tüm bu özelliklerinden dolayı güneş Divan şiirinde sıkça kullanılan bir benzetilen olarak karşımıza çıkmaktadır (Sefercioğlu, 1990: 339).

Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin kasidesinde de güneş farklı sıfatlarla zikredilmiştir. Kasidenin yazı konu edinen bir temmûziyye olması hasebiyle güneş daha çok aydınlatan, ısıtan, kavuran, kuraklığa sebebiyet veren unsur olarak ön plana çıkmıştır.

Aşağıdaki beyitte yakıcı ve kavurucu olan güneşin kuraklığa yol açtığı ve suları kurutarak bostanları soldurduğu ifade edilmiştir:

Çog itdi pertev-i hürşîde karşı cilve-geri
Kaṭîfesin n'ola şoldursa bûsitân-ı efrûz (B/4)

4.1.2. Nebâtât (Gül, Gülşen, Gülzâr, Bustân, Bâğ)

Yaz mevsimi bazı meyve ve sebzeler için gelişme mevsimi olsa da bazı bitkiler için ise kuruma ve yok olma mevsimidir. Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin kasidesinde gül, gülşen, gülzâr, bustân, bâğ gibi Divan şiirinin güzellik unsurları daha ziyade temmuz sıcaklığının verdiği kuraklık ve bu bitkilere verilen tahribat üzerinde durulmuştur. Şair aşağıdaki beyitte temmuz sıcağından dolayı gül bahçesinin zeminine ayak basmaya mecalinin olmadığını belirtmiştir:

Mecâl yokdur ayak başmağa gülistâne
Zemîni aḥker-i sūzende kıldı tâb-ı temûz (B/7)

4.1.3. Temmuz

Divan edebiyatında yaz mevsimi ve sıcaklığından bahseden şiirlere temmûziyye adı verilir. Temmuz da şiirlerde “temûz, temmûzî, temmûziyye” gibi adlarla ifade edilmiştir. Aşağıdaki beyitte temmuz ayınının dünyayı kavuran bir sıcaklıkta olduğu ve yeryüzünü kuvvetli bir ısıya maruz bıraktığı belirtilmiştir:

Zemîni tâba pür tâba döndürüp tef u sūz
Kavurdu âteş-i beydâ' vele cihânı temûz (B/1)

4.2. Yaz Mevsimi ile İlgili Benzetme Unsurları

4.2.1. Dûzah

Divan şiirinde cehennem, yakma, sıcaklık ve ateş olması gibi özellikleriyle zikredilir. Âşığın çektiği ayrılık acısı cehennem ateşine benzetilir. Cahîm, dûzah ve tamu gibi kelimeler de cehennem yerine kullanılır (Pala, 2012: 86). Aşağıdaki beyitte de sıcaklık cehenneme benzetilmiştir:

O dūzah-ı dālālet-şi'ār her laḥza
Hezār la'n-ı bilā-baḥş_lā-yecūz u yecūz (B/40)

4.2.2. Ateş-i Beydâ

Ateş dört unsurdan biri olup, yakıcılığı, cehennemi, kırmızı rengi, kıvılcım saçması, sıcaklık vermesi ve hararet yapması gibi özellikleriyle Divan şiirinde kullanılmıştır. Beydâ ise çöl, sahra manasındadır. Temmuz ayının kavurucu havası çöldeki ateş sıcaklığına benzetilmiştir:

Zemîni tâb-i pür-tâbe döndürüp tef ü sūz
Ḳavurdu âteş-i bî-dād ile cihānı temūz (B/1)

4.2.3. Pertev

Pertev; Divan şiirinde parlaklık, ışık, nurlu anlamlarında kullanılmıştır. *Temmuziyye Kasidesi*'nde ise ışık ve parlaklık özelliğine benzetmede bulunulmuştur:

Mişāl-i āhen pür-tāb-ı ḥançer-i bî-dīn
Niteki surḥ kıla küre-gāh-ı tâb-ı temūz (B/38)

4.3. Sıcaklık ile İlgili Unsurlar

4.3.1. Ateş

Ateş, Divan şiirinde en çok kullanılan remizlerden biridir. Sevgilinin duyduğu özlem ve hasret ateş suretinde kendini göstererek sevgiliyi yakar. Ateş sevgilinin içinde bulunduğu melankolik hâli anlatmak için kullanılır. Mecaz anlamı dışında ateş; azer inar ve alevi gibi kelimeler vasıtasıyla gerçek anlamında da kullanılmıştır (Pala, 2012: 41). Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi de Temmuz sıcaklığının bunaltıcı havasını gerçek ateşe benzetmiştir:

Meger ki vāḳı'a-i Kerbelā'yı 'arz eyler
Pür itdi 'ālemi feryādu'l-'ateş ile temūz (B/14)

4.3.2. Ahker

Ahker, kor hâline gelen alevsiz ateşe denir. Eskiden bacalı ocak bulunmayan oda ve çadırlarda kışın ısınmayı sağlamak için alevi gitmiş kor ateş mangallarda ısıtma görevini görüyordu. Divan şiirinde alevi gitmiş kor ateş ve mangallarda ısıtma aracı olarak kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Şentürk, 2015: 180). Ebû

Said-zâde Feyzullah Efendi'nin kasidesinde de Temmuz sıcaklığının yeryüzünü yakıcı bir ateş topu haline getirdiği belirtilmiştir:

Mecâl yokdur ayak başmağa gülistâne
Zemîni aḥker-i sūzende kıldı t̄ab-ı temūz (B/6)

4.3.3. Bâhûr

Aşırı sıcaklık ve sıcak günlerde yerden havaya yükselen buhar demektir. Ağustos ayının ilk yedi gününe eyyâm-ı bâhûr denir. Eyyâm-ı bâhûrda insanların suya girilmesi pek hoş karşılanmaz. Zira vücutta bir takım leke ve hastalıkların bu sebeple peyda olacağı bilinirmiş (Onay, 2004: 129). Aşağıdaki beyitte de şair, yaz sıcaklığından ötürü, insan tenlerinin bâhûr ışıklarından dolayı sarı renklerini kaybettiğini belirtmiştir:

Eritdi t̄ar-ı zerîn şu'le-i tef-i bâḥur
Bir oldı ḥâme-i ḥalkâr u sūzen-ı zer-düz (B/9)

4.3.4. Tef

Tef ısı, sıcaklık, hararet anlamındadır. Aşağıdaki beyitte de sıcaklıktan dolayı oluşan kuraklığa atıfta bulunulmuştur:

Bu demde cām-ı Sikender'de buluna meger âb
Tef-i hevâdana olur ḥuşk ḡayrı sâḡır u kûz (B/11)

4.3.5. Sûz

Ateş, yanma, yanık anlamlarına gelen Farsça bir kelimedir. Sonuna geldiği kelimelere “yakıcı, yakan, yanan” anlamını katarak Farsça birleşik sıfatlar yapar. Aşağıdaki beyitte aşırı sıcaklığı belirterek ‘âlem kelimesiyle beraber kullanılmıştır:

Bilüp kaç yüzi ıssı idigün ḥayanmadan gül
Çekince t̄iḡ-i sitiz âfitâb-ı ‘âlem-sûz (B/3)

4.3.6. Şu'le

Şule alev, ateş alevi, yalın anlamlarına gelmektedir. Şule dört kozmik unsurdan biri olan ateş ile beraber anılır. Divan şiirinde kıvılcım saçması, aydınlığı, yakması ve kırmızı rengi gibi özellikleri bakımından sevgiliye benzetilir. Aşağıdaki beyitte ise sıcaklığı ifade etmek için kullanılmıştır:

Eritdi t̄ar-ı zerîn şu'le-i tef-i bâḥur
Bir oldı ḥâme-i ḥalkâr u sūzen-ı zer-düz (B/9)

4.3.7. Güdâhte

Güdâhte, erimiş, eriyen manasındadır. Genelde altın, gümüş, demir gibi madenlerin erimesi için kullanılır. Aşağıdaki beyitte aşırı sıcaklar sebebiyle yeraltı ve yeryüzündeki gümüş madeninin eriyebileceği belirtilmiştir:

Şu gibi kaynasa yerden ‘aceb değül şimdi
Olup güdâhte zîr-i zemînde sîm ü künüz (B/13)

4.3.8. Sorh

Sorh kırmızı renk demektir. Divan şiirinin anlam zenginliği içerisinde kullanılan bu kelime bazen sevgilinin dudak rengini belirtmek için kullanılır. Kimi zaman ise kan kırmızı olarak benzetme unsuru olarak zikredilir. Aşağıdaki beyitte temmuz sıcaklığından dolayı insanın gözünde biriken kan sorh rengine benzetilmiştir:

Mişâl-i âhen pür-tâb-ı hançer-i bî-dîn
Niteki surh kıla küre-gâh-ı tâb-ı temüz (B/38)

4.4. Sıcaklık ile İlgili Tarihî ve Dinî Benzetmeler

4.4.1. Fira‘ün

Firavun kelimesi eski Mısır hükümdarlarının genel isimlerindedir. İlahi kitaplarda ve tarihte bahsi geçen Firavun ise Hz. Musa döneminde yaşamış, tüm telkinlere rağmen ilahi mucizeleri yok saymış, tanrılık iddiasında bulunmuş, zalim hükümdardır. Hz. Musa vasıtasıyla kendisine yapılan bütün davet ve çağrılarını hiçe saymış; küfür, şirk, isyan ve kendisine gösterilen tüm mucizelere rağmen inançsızlıkta ısrar etmiş, nihayet Hz. Musa ve kavmini yok etmek amacıyla takip ederken Kızıldeniz’de boğularak ölmüştür (Tökel, 2000: 343). Divan şiirinde Firavun, Hz. Musa ile olan mücadelesi, küfürde ısrarcı olması, zalim oluşu ve Kızıldeniz’de boğulması sebebiyle zikredilir. Aşağıdaki beyitte Firavun’un büyücülerini Hz. Musa’ya karşı yarıştırması hadisesine atıfta bulunulmuştur:

Mişâl-i sâhir-i Fira‘avn olalar mülzem
Müdâhin-i zaleme medh-i güy-ı kibr-endüz (B/36)

4.4.2. Kerbelâ

Irak’ın başkenti Bağdat’a yakın mesafede bir şehirdir. Hz. Peygamberimizin torunu İmam Hüseyin’in şehit edildiği ve kabrinin bulunduğu yerdir. Edebiyatımızda Hz. Hüseyin’in bu sahrada susuz bırakılarak çok acı bir şekilde şehit edilmesini anlatan çok sayıda eser kaleme alınmıştır (Pala, 2012: 267). Kerbelâ, müstakil eserlerin yanında, şairlerin şiirlerinde sıkça yer verdikleri bir yerdir. Aşağıdaki beyitte de

temmuz sıcaklığının verdiği boğucu hava Kerbelâ hadisesinde yaşanan sıcaklığa benzetilmiştir:

Meger ki vâkı ‘a-i Kerbelâ’yı ‘arz eyler
Pür itdi ‘âlemi feryâdu’l-‘ateş ile temüz (B/14)

4.4.3. Hz. Hüseyin

Hz. Peygamber’in torunu Hz. Ali’nin oğludur. Ehl-i Beyt’in beşincisi, on iki imamın üçüncüsü olarak bilinir. Hz. Hüseyin 628 yılında doğdu. 683 yılında Irak’ın Kerbelâ şehrinde Muâviye’nin oğlu Yezid tarafından önce susuz bırakılarak işkence edildi, sonrasında da Muharrem ayının on dördüncü günü acımasızca şehit edildi. Edebiyatımızda bu olayı konu edinen çok sayıda manzum ve mensur Maktel-i Hüseyin’ler kaleme alınmıştır (Pala, 2012: 218). Aşağıdaki beyitte de Hz. Hüseyin’in şehit edilmesine atıfta bulunulmuştur:

Cenâb-ı Hażret-i maḥdûm-ı gül Ḥüseyin-i şehîd
Güzîde-i sıbt-ı şeh-i şer‘ sâz-ı vaḥy-ı âmûz (B/19)

4.4.4. Yed-i Beyzâ

Yed-i Beyzâ, beyaz el manasındadır. Yüce Allah tarafından Hz. Musa’ya verilen mucizelerden biridir. Hz. Musa elini koynuna koyup ve çıkarır, böylece eli güneş gibi parlardı. Firavun’a karşı gösterilen bu mucize Divan şiirinde sıkça kullanılan motiflerden biridir (Pala, 2012: 481). Aşağıdaki beyitte de “Yed-i Beyzâ”nın parlaklığına telmihte bulunulmuştur.

Ki medḥ-i pâküñ ile gösterem yed-i beyzâ
Hüner nedür göreler şâ‘irân-ı sıḥr-âmûz (B/35)

4.4.5. İskender

Eski metinlerimizde Sikender diye de geçen İskender kültürümüzde iki tarihî şahsa verilen isimdir. Bunların birincisi İskender-i Zülkarneyn, diğeri ise İskender-i Yunanî (Makedonyalı Filip’in oğlu Büyük İskender)’dir. Bu iki şahsiyet tarih boyunca birbirleriyle karıştırılmıştır. Dinî muhtevalı metinlerimizde daha çok zikredilen şahıs Kur’an-ı Kerim’de de adı geçen (Kehf 83/99) İskender-i Zülkarneyn’dir. Öyle ki İskender-nameler adı altında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Rivayete göre Zülkarneyn âb-ı hayat-ı aramak için zulumât ülkesine gitmiş fakat veziri Hızır, suyu bulup içmesine rağmen kendisine nasip olamamıştır. İskender-i Zülkarneyn Divan şiirinde abı-ı hayatı araması, zulumât ülkesine gitmesi, ordusu ve cihangirliği gibi özellikleriyle ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitte de İskender’e âb-ı hayatı araması hadisesine telmihte bulunulmuştur:

Bu demde cām-ı Sikender’de buluna meger âb

Tef-i hevâdana olur huşk ğayrı sâġır u kûz (B/11)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde toplumun pek çok meslek gurubundan şairlere rastlanmak mümkündür. Bu meslek guruplarından biri de şeyhülislamlıktır. Hocazâdeler ailesine mensup olan Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi, mürettep bir divanı olmasa da parçalar halinde şiirler yazmış bir şeyhülislamdır. Şeyhülislam Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi, kaleme aldığı *Temmûziyye Kasidesi* ile Türk edebiyatında nadir işlenen bu türün en güzel örneklerinden birini vermiştir. Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi'nin 40 beyitten müteşekkil bu manzumesi, tespit edilen temmûziyye türleri içerisindeki en uzun şiir olarak dikkat çekmektedir. Kimi Divan şairlerinin bazı kasidelerde bir bölüm olarak işledikleri temmûziyye türü, Feyzullah Efendi tarafından bütün bir kaside olarak ele alınmıştır. Kasidenin tamamında temmuz ayının bunaltıcı sıcaklığı ön plandadır. Yaz mevsimi ve güneş ile ilgili sembollere, mazmunlara, remizlere ve benzetmelere sıkça yer verilmiştir. Güneş ve sıcaklıkla ilgili kelimeler edebî sanatlarla ifade edilmiştir. Tabiatın temmuz sıcağından uğradığı tahribat ve olumsuzluklar resmedilmiştir. Sıcağın kavurucu etkisini daha etkili bir biçimde göstermek için dinî ve tarihî hadiselerden yararlanılmıştır. Kerbelâ olayı, Hz. Hüseyin, yed-i beyzâ vb. gibi ışık ve sıcaklığı andıran mazmunlara telmihlerde bulunulmuştur.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Bu çalışma için hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Türkoloji alanını kapsamaktadır.

Çatışma Beyanı: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- AKKUŞ, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*. Ankara: Fenomen Yayınları.
- ÇAPAN, P. (2005). *Mustafa Safayi Efendi, Tezkire-i Safayi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınlar.
- Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi. (Trs). *Divan/Temmuziyye Kasidesi*, (Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye, 4959).
- ELİAÇIK, M. (2003). “Şeyhülislâm Ebû Said-zâde Feyzullah Efendi ve Şiirleri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3: 287.

- ERKAL, A. (2001). “Divan Edebiyatı’nda Hazaniyye ve Nev’î’nin Hazaniyye-i Latife İsimli Kasidesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 18: 107.
- ERKAL, A. (2004). “Divan Edebiyatı’nda Temmûziyye ve Mustafa Sâmî’nin Temmûziyyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 24: 44.
- İPŞİRLİ, M. (1995). “Fezullah Efendi, Ebû Said-zâde”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İSPİR, M. (2009). “Fehîm-i Kadîm Divanı’ndaki Temmûziye Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6: 340.
- Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, (2018). *Tezkiretü’s-şu’arâ (İnceleme-Metin)*, Haz. Adnan İnce, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ONAY, A. T. (2004). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Haz. Cemal Kurnaz, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PAKALIN, M. Z. (1972). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PALA, İ. (2012), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- SEFERCİOĞLU, M. N. (1990). *Nev’î Dîvânı’nın Tahlîli*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ŞENTÜRK, A. A. (2015). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. İstanbul: Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları Merkezi.
- TÖKEL, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçay Yayınları.

Metin

Kaşîde-i Temmûziyye (Ebû Said-zâde Fezullah Efendi, trs: 337a-338a).

Mefâ’ilün Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün

1. Zemîni tâb-i pür-tâbe döndürüp tef ü süz
Kavurdu âteş-i bî-dâd ile cihâni temüz

2. Temüzdür çeşmenüñ çünki cümletü'l-mülki
Görün ne şekle girer dahı devlet-i nevrüz
3. Bilüp kaç yüzi ıssı idigün tayanmadan gül
Çekince tığ-i sitiz āfitāb-ı 'ālem-süz
4. Çog itdi pertev-i hürşide karşı cilve-geri
Kaṭīfesin n'ola şoldursa būsitān-ı efrüz
5. Kanı o dem ki çıkup kişt-i bāga ehl-i şafā
Mişāl-i cū yayılurlardı gülşene şeb u rüz
6. Mecāl yokdur ayak başmağa gülistāne
Zemīni aḥker-i süzende kıldı tāb-ı temüz
7. Görüp bu hāleti şandum ki āşikār oldı
Derün-ı sine-i 'uşşāk-ı mübtelādaki süz
8. Havāle itdigümüz āh-ı ateşinimüzüñ
Temām kīnini aldı sipihr-i kīn-endüz
9. Eritdi tār-ı zerīn şu 'le-i tef-i bāhur
Bir oldı hāme-i halkār u süzen-ı zer-düz
10. O bād-ı şubḥ ki cān-baḥş idi çemenzāre
Geleydi gülşene şimdi olırdı şu 'le-i fūrüz
11. Bu demde cām-ı Sikender'de buluna meger āb
Tef-i hevādana olur huşk ğayrı sāğır u küz
12. Sipihr-i dīgini çuşide eyledi 'acabā
Ne fitne kaynadur ola yine bu dehr-i 'acüz
13. Şu gibi kaynasa yerden 'aceb değül şimdi
Olup güdāḥte zīr-i zemīnde sīm ü künüz
14. Meger ki vākı 'a-i Kerbelā'yı 'arz eyler
Pür itdi 'ālemi feryādu'l-'ateş ile temüz
15. Ne vāk 'a ğā' ile-i āl-i ḥarb yevm-meniş
Ne ğā' ile sitem-i şāh-zāde-i firüz
16. Tırāz-ı devlet ü zīb-i vücūd-ı ḥucet-i dīn
Zūḥal- maḥall ü hilāl i 'tibār u mihr-bürüz

17. Şehāb-ifāde kerem-dār-ı hāriku'l-‘āde
Şeh-i serīr i siyādet meh-i cihān-efrūz
18. Betül-māder ü Hayder-peder Muhammed-ced
Emīn-i sırr-ı ehad vākıf-ı künūz-ı rumūz
19. Cenāb-ı Hazret-i maḥdūm-ı gül Hüseyin-i şehīd
Güzīde-i sıbt-ı şeh-i şer‘ sāz-ı vaḥy-ı āmūz
20. O şāh-zāde ki lālālının iderdi eger
Geleydi ‘aşrına Pervīz ü Behmen ü Fīrūz
21. Yüzünde pertev-i envār-ı mekremet zāhir
Sözünde nükte-i esrār-ı ma‘rifet mermūz
22. İderdi mülket-i gülzārı def‘aten teşhīr
Nesīm-i himmeti olsa talī‘a-i nevrūz
23. Göñüllenürdi şikārına şīr-i gerdūnuñ
Muḳārin olsa eger himmet-i bülendine yüz
24. Tabaşbuş eyleye mānend-i gürbe şīr-i felek
Ġazabla çīn içüp ebrūsın olsa kīn-endūz
25. Olaydı mazhar-ı taḳvāsı zümre-i gerdūn
Kemān-ı ‘işmete olurdu tāziyānesi tūz
26. Şihāb eylemiş oldu fetīlesin derkār
Ki ola ravza-i pūr-nūrına çerāğ-efrūz
27. Gözi o kapuda açıldı derd-mendānuñ
Mezārın ehl-i belā beklese n’ola şeb u rūz
28. Dirīğ virmediler ol nihāl-i tāzeye şu
Şu dem ki oldu hevā-yı ğubār pūr tef-i sūz
29. Şuyunu kesdiler ol hıttanuñ diye ğamla
Cihānı āba virür çeşm-i muḥlişānı henūz
30. Bulup hevāsına tābi‘ gürūh-ı mekrūhı
Düşerdi vaktine kārın zemāne-i kīn-tūz
31. Ne cehldür siper-i la‘net itdiler kendin
Uyup ḥadī‘a-i gerdüne düşmen-i bed-rūz

32. Ne genç imiş göreler zāhir ola rūz-i kıyām
Maḥabbetin dil-i ḥākīde eyledüm meknūz
33. Ğubār-ı dergehidür Feyzī'niñ bi-ḥamdi'lillāh
Zihī siyādet-i bī-şübhe manşıb-ı fırūz
34. Şehā kerīm-nijāda degül saña maḥfī
Nice zamān idi gönlümde bu idi merkūz
35. Ki medḥ-i pākūñ ile gösterem yed-i beyzā
Hüner nedür göreler şā'irān-ı siḥr-āmūz
36. Mişāl-i sāḥir-i Fira'avn olalar mülzem
Müdāhin-i zaleme medḥ-i gūy-ı kibr-endūz
37. Seni koyup şu kim erbāb-ı cāh-ı medḥin ider
Tirāşe-i kalemī ola ḥançer-i dil-rūz
38. Mişāl-i āhen pür-tāb-ı ḥançer-i bī-dīn
Niteki surḥ kıla küre-gāh-ı tāb-ı temūz
39. Hemīşe āb virüp ḥūn-i ḥaşm-ı kāfirde
Müdām tīg-ı velāyet ola cihān-efrūz
40. O dūzaḥī-ı ḍalālet-şi'āra her laḥza
Hezār la'n-ı belā-baḥş-i lā-yecūz ü yecūz